

УДК 332.14 (477)

Прямухін Н. В., к.е.н., доцент кафедри економічної теорії і банківської справи, Черкаський державний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ГАЛУЗЕВИХ РИНКІВ У ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ КРАЇНАХ

У статті розкрито особливості розвитку регіональних галузевих ринків в окремих постсоціалістичних країнах: Чехії, Польщі, Угорщині, розглянуто ринкові пріоритети їхньої економіки. Визначено, що лідируючі позиції у галузевій структурі економіки цих країн займає ринок послуг, розвиток інших ринків суттєво нижчий за інтенсивністю. Виявлено передумови активізації регіональних галузевих ринків, серед яких лояльна податкова система, державні та регіональні механізми підтримки малого і середнього бізнесу, спрощення процедур ведення власного бізнесу. Особливу увагу приділено трансформаціям регіональних галузевих ринків досліджуваних країн, наголошено на пріоритетних напрямках їх регулювання. Досвід цих країн, близьких до України спільним соціалістичним минулим, цінний з позиції обґрунтування необхідності формування системи управлінських заходів, спрямованих на галузеві ринкові трансформації з метою спрямувати їх дію і наслідки у корисному для регіонів нашої держави напрямку.

Ключові слова: регіональні галузеві ринки, малий і середній бізнес, галузева структура економіки, управління трансформаціями галузевих ринків територій.

Табл. 3, рис. 4, літ. 29.

Прямухін Н. В.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНЫХ ОТРАСЛЕВЫХ РЫНКОВ В ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ СТРАНАХ.

В статье раскрыты особенности развития региональных отраслевых рынков в отдельных постсоциалистических странах: Чехии, Польше, Венгрии, рассмотрены рыночные приоритеты их экономики. Определено, что лидирующие позиции в отраслевой структуре экономики этих стран занимает рынок услуг, развитие других рынков существенно ниже по интенсивности. Выявлены предпосылки активизации региональных отраслевых рынков, среди которых лояльная налоговая система, государственные и региональные механизмы поддержки малого и среднего бизнеса, упрощение процедур ведения собственного бизнеса. Особое внимание уделено трансформациям региональных отраслевых рынков исследуемых стран, сделан акцент на приоритетных направлениях их регулирования. Опыт этих стран, близких к Украине общим социалистическим прошлым, ценный с позиции обоснования необходимости формирования системы управленческих мер, направленных на отраслевые рыночные трансформации с целью направить их действие и последствия в полезном для регионов нашего государства направлении.

Ключевые слова: региональные отраслевые рынки, малый и средний бизнес, отраслевая структура экономики, управления трансформациями отраслевых рынков территорий.

Pramukhina N. V.

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF REGIONAL INDUSTRIAL MARKETS IN TRANSITION COUNTRIES.

In the article the features of the development of regional industrial markets in selected post-socialist countries: the Czech Republic, Poland, Hungary, considered the priorities of their market economy. It is determined that the leading position in the industrial structure of the economy of these countries is a market for the development of other markets is considerably lower intensity. The identified preconditions for intensification of regional industrial markets, among which are loyal to the tax system, state and regional support mechanisms for small and medium business, simplification of procedures for the conduct of their own business. Special attention is paid to the transformation of regional industrial markets of the countries studied, marked on the priorities of their regulation. The experience of these countries close to the Ukraine common socialist past, valuable from the perspective of justification for the formation of the system of management measures aimed at industry market transformation in order to guide their actions and the consequences in useful for regions of our state direction.

Keywords: regional sectoral markets, small and medium business, branch structure of economy and management transformation of industrial markets areas.

Постановка проблеми. Глобалізація світових фінансових ринків, відкриття кордонів для фінансового капіталу, неплатежі в реальному секторі економіки, застосування похідних фінансових

інструментів з поставками активів у майбутньому – все це привертає увагу до нового усвідомлення ролі та функцій регіональних галузевих ринків у економічній та фінансовій системі. Усвідомлення необхідне не тільки в національних рамках України, але і в рамках глобального підходу, з урахуванням особливостей формування ринкового господарства в трансформаційній економіці та обслуговуючої її сфери фінансових відносин. Цей підхід включає вивчення глибинних основ і передумов змін в реальному виробництві, галузях економіки, практики ринкових трансформації – наскільки вона адекватна досягнутому рівню розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціонування регіональних галузевих ринків надає можливість охарактеризувати головні напрями регіональної економіки шляхом взаємодії її теорії та методології. У наукових дослідженнях У. Айзарда, В. Лаунгарта, І. Тюнена визначені підходи вивчення розвитку регіональних галузевих ринків, їх просторові проблеми та розміщення складових елементів. У роботах Б. Берри В. Кристаллера, А. Леша визначено розвиток положень теорії центральних місць, розкривається схема взаємодії складових суб'єктів регіональних галузевих ринків. Дж. Стюарт, Д. Рей, А. Шеффле дослідили процеси розвитку ринкових потенціалів з регіональними ринками та визначили їх просторову взаємодію.

Виділення невирішеної проблеми. Виникає потреба розглянути процеси, що відбуваються в трансформаційних галузевих ринках та їх вплив на особливості розвитку фінансового простору країни. Наявні економічні теорії та теорії фінансів багато в чому не відповідають тим змінам, які в останні роки відбуваються в процесах інтеграції європейських галузевих ринків, послідовним кризам світових фінансів, зміні ролі регуляторів і застосовуваних ними механізмів. Все це багато в чому пов'язує з формуванням нових умов функціонування ринкової сфери, яка все частіше визначає інтенсивність, напрям і потенціал не тільки окремо взятої регіональної економіки, але й в рамках національної держави, спільнот держав-націй, які об'єднані в єдиний економічний блок.

Мета статті. Визначити особливості розвитку регіональних галузевих ринків у окремих трансформаційних країнах та сформулювати напрями використання їх прогресивного досвіду для України.

Результати дослідження. Для демонстрації зазначених особливостей вважаємо за доцільне провести аналіз галузевих ринків у розрізі економічних моделей країн, які близькі до України в силу спільного радянського минулого (Чехія, Польща, Угорщина). Аналіз особливостей їх регіонального ринкового простору дозволить сформулювати пріоритетні напрями відповідних галузевих трансформацій у територіях України. Схожість початкових умов розвитку сформулювала відповідну цим умовам ринкову архітектуру та структуру галузевих ринків, тому вважаємо важливим висвітлити основні риси моделей економічних систем цих країн та їх регіонів.

Так, особливістю геоекономічного руху країн Центральної і Східної Європи (ЦСЄ) був різний характер здійснюваних економічних реформ, через це ті держави ЦСЄ, що у 1990 р. мали приблизно рівні стартові умови, підійшли до початку XXI ст. з диференційованими результатами, що супроводжувалось, зокрема, падінням макроекономічних показників. Так, їх тривалість у Польщі склала 2 роки, Словенії та Чехії – 3, Словаччині, Хорватії, Угорщині – 4 роки [24, 25]. На інші країни припадали досить високі темпи падіння, особливо складно було адаптуватися до нових умов територіальним галузевим ринкам, тому трансформаційна криза тривала п'ять років і більше. і, хоча, окремі країни, за рахунок стабільного розвитку локальних рівнів демонстрували тенденції до економічного зростання (Болгарія, Латвія, Румунія), без належної фінансової підтримки уряду та ефективних стратегій регіонального розвитку вони виявилися нестійкими [19].

На цьому фоні використовувалися різні методологічні підходи та моделі реформування економіки: у Чехословаччині – «План Клауса» (1990 р.), у Польщі – «План Бальцеровича» (1989 р.), в Угорщині – «План Купи» (1990 р.), в Румунії – «Короткий виклад стратегії переходу до ринкової економіки» (1990 р.) [20].

Нині зазначені держави суттєво випередили Україну за рівнем розвитку та перспективами на світовому ринку. Їх моделі реформування економіки та стратегії функціонування галузевих ринків, які, хоч і мали різний інструментарій та особливості реалізації реформ на державному та територіальному рівнях, об'єднані деякими спільними рисами, що в результаті, дозволило сформувати базу для розвитку регіональної галузевої економіки та ринкового простору. Для виявлення зазначених особливих рис розглянемо моделі економічних систем та їх трансформації у обраних для дослідження країнах, а також – основні показники галузевої економіки, які характеризують особливості трансформаційних процесів.

Так, Чехія має серйозні технологічні позиції у світі, за Індексом технологічних досягнень (ІТД) Чехія входить в першу 20, країна – потенційний лідер. Швидкими темпами за 2000-2013 рр. зріс Національний дохід та Чистий внутрішній продукт (табл. 1) [23].

Динаміка основних макропоказників Чехії у 2000-2013 рр., поточні ціни, млрд. дол.

Рік	ВВП	Національний дохід	Чистий внутрішній продукт
2000	61,5	60,4	56,2
2010	207,0	191,5	187,6
2013	208,8	195,0	187,3

Економічна модель Чехії зорієнтована на регіоналізації, розвиток галузевих ринків та активну державну підтримку територій усіх рівнів (територій зі значними структурними змінами, економічно слабозрозвинених, сільських територій, прикордонні і т. ін. території та регіони індивідуальної підтримки). Основні інструменти такої підтримки – субсидії, низькопроцентні позики та надання фінансової допомоги. Винятковою особливістю економічної системи Чехії є механізм максимального сприяння розвитку малого і середнього бізнесу галузевих ринків усіма елементами економічної системи регіонів та держави, а також найбільш ліберальне законодавство. На 10 млн. жителів доводиться більше 700 тисяч малих і середніх підприємств. Вони забезпечують до 35% виробництва, 69% будівництва, 91% торгівлі, 87% готельного сервісу, 88% сфери послуг і 45% транспорту [13]. Саме тому в структурі економіки Чехії найбільшу питому вагу складають ринок послуг – 38%, далі промисловість – 31%, торгівельні ринки – 12%, ринок транспорту – 11%, частки інших галузей в загальній галузевій структурі економіки незначні (рис. 1) [16,17,18].

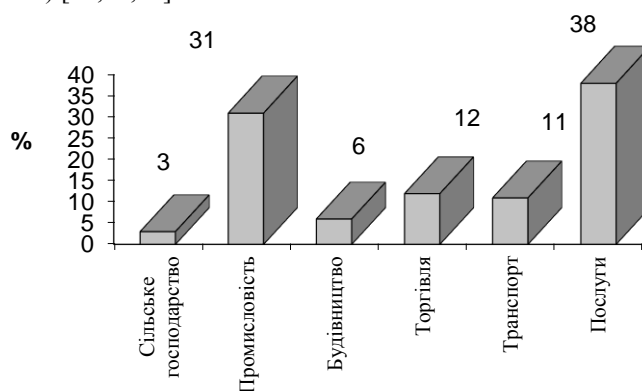

Рис. 1 Галузева структура економіки Чехії у 2013 р., %

За період 1990-2013 рр. ринок послуг Чехії зріс на 62,1 млрд. дол. або у 8,4 разу до 70,5 млрд. дол.; зміна відбулася на 0,3 млрд. дол. за рахунок збільшення населення Чехії на 0,3 млн. осіб, а також на 61,8 млрд. дол. за рахунок збільшення показника послуг на душу населення Чехії на 5,78 тис. дол. або у 8,1 разу до 6,59 тис. дол. із середньорічним приростом 251,3 дол. або 31,1% [1,3]. Середньорічний приріст ринку послуг Чехії склав 2,7 млрд. дол. або 32,1%, її частка у світі збільшилася на 0,13%, у Європі – на 0,5%. Найменшим за вартістю ринок послуг був у 1991 р. (7 млрд. дол.), найбільшим – у 2008 р. (76,6 млрд. дол.) [2, 4].

Інша основа регіональної економіки і ринкового простору Чехії – промисловість, вона характеризується такими основними показниками. За період 1990-2013 рр. сектор промисловості Чехії збільшився на 45,2 млрд. дол. або в 4,5 разу до 58,3 млрд. дол.; зміна відбулася на 0,5 млрд. дол. завдяки збільшенню населення Чехії на 0,4 млн. осіб., а також на 44,7 млрд. дол. за рахунок збільшення показника промисловості на душу населення в Чехії на 4,18 тис. дол. або в 4,3 разу до 5,45 тис. дол. [6] Середньорічний приріст цієї сфери Чехії склав 2 млрд. дол. або 15%, її частка у світі збільшилася на 0,11%. Найменшою галузь промисловості була у 1991 р. – (10,2 млрд. дол.), найбільшою – в 2008 р. (66,5 млрд. дол.). Середньорічний приріст промисловості на душу населення у Чехії склав 181,6 дол. або 14,3%. Підприємствам галузей промисловості, зокрема малим і середнім, надається усебічна фінансова підтримка як на рівні регіонів, так і на державному. Так, у 1992 р. був організований Чесько-Моравський банк гарантій та розвитку (ЧМБГР) [2,7]. Основна мета, поставлена перед державно-приватним банком, – допомога при створенні, розвитку та розширенні мікро-, малого та середнього бізнесу у всіх галузевих регіональних ринках. Особлива увага і підтримка приділяється тим підприємствам, які наймають для реалізації своїх бізнес-планів додатковий штат співробітників, а також збираються експортувати свою продукцію. Забезпечення розвитку регіонів та їх галузевих ринків здійснюється і через фінансування підприємств малого та середнього бізнесу з державного бюджету, де передбачена допомога у вигляді фінансування і субсидування закупівель обладнання, техніки, земельних ділянок і будівництва, оплати патентів і ноу-хау малими фірмами [3,4,5,8].

Податкова система Чехії досить лояльна. Прибутковий податок варіюється від 15% до 32%. Податок на прибуток – 31%. Наприклад, в Австрії податок на прибуток дорівнює 36%, у Франції – 33,3%, у Великобританії – 31% [14]. При цьому податкове навантаження і на малий і на великий бізнес у Чехії щороку знижується. Фінансова підтримка регіональних галузевих ринків цієї країни здійснюється і через податкові пільги. Так, наприклад, не обкладається податками та частина доходу і прибутку, що спрямовується на підвищення кваліфікації співробітників малої або середньої фірми. Ще один секрет розвитку чеської економіки і динамічного зростання бізнесу регіонів – стабільні ціни на енергоносії, які регулюються державою (електроенергія, бензин, газ, продукція природних монополій). Їх зростання можливе тільки в дуже виняткових ситуаціях і за дуже поважних причин. Завдяки чому середнє зростання споживчих цін становить не більше 2-4% на рік. На руку малим і середнім фірмам Чехії зіграло спрощення правил і процедур реєстрації фірм. Уряд повністю усунув можливості для бюрократії та корупції.

Усі ці заходи та особлива увага до малих і середніх підприємств галузей промисловості та територіальних ринків створили передумови для формування розвиненого ринкового регіонального простору. Усі його елементи пов'язані між собою, фактично, через ринки, галузі, малий і середній бізнес. Виходячи з того, що великі підприємства міцні і можуть вижити і за доволі жорстких умов, увага до них зменшена, малі ж підприємства вважаються основою ринкового простору регіону через можливість забезпечити тісні зв'язки між ринками з меншими обсягами капіталу, їх гнучкість і чутливість, а ще тому, що за ефективного розвитку територій зменшиться міграція населення у великі міста і країна буде охоплена цілісним ринковим усебічно розвиненим ринковим простором. Пріоритетні позиції тут посідають галузеві регіональні ринки, які, очевидно, є основою ринкової економіки та простору локальних рівнів. І дійсно, ринок нерухомості Чехії активно розвивається, вона зростає у ціні і якщо раніше попитом користувалася тільки Прага, то тепер – квартири в звичайних панельних будинках на периферії. Іншим наслідком пильної уваги до регіонів є те, що з усіх жителів Східної Європи чехи – найбільш забезпечені. Їх середньомісячний дохід не опускається нижче 600 євро. У республіці найнижчий поріг безробіття – не більше 2-5% населення [15]. У такій політиці та з огляду на зазначені вище «ідеальні» умови для розвитку малого і середнього бізнесу вбачають сенс іноземні суб'єкти різних галузевих ринків, громадяни та підприємства, які охоче формують і зміцнюють зв'язки з прогресивними галузями Чехії і сприяють їх розвитку.

Чехія є постіндустріальною республікою, частина суб'єктів різних галузей якої має кластерний характер, а найважливішими нормативно-регулятивними актами, що спрямовані на подальший регіональний розвиток в Чеській Республіці є: Довготермінова політика розвитку, Стратегія регіонального розвитку, і Національна програма регіонального розвитку (середньострокова) [8]. Під егідою Міністерства промисловості й торгівлі діє програма «Кластери». Її цілі – створення й розвиток кластерів, зміцнення таких горизонтальних і вертикальних форм кооперації, як, наприклад, постачальник – споживач; науково-дослідний інститут – виробник; оптова торгівля – роздрібна [26, 27]. Як правило, підприємства певної галузі разом з університетами в тому або іншому регіоні утворюють кластер – юридичну особу, яка координує спільні розробки, виробництво й збут та є одержувачем дотацій. Кластер повинен обслуговувати не менш 15 самостійних організацій, з їхнього числа 75% повинні займатися виробництвом, торгівлею або наданням послуг. Більшість учасників кластера (не менш 60%) повинні бути малими й середніми підприємствами [9, с. 46]. Кластери створені не лише по лінії підприємств, велика їх частина стосується інвестиційних фондів, які мають статус колективних. До таких фондів належать: пенсійні, пайові інвестиційні, для громадськості, для кваліфікованих інвесторів, фонди акцій, облігацій, нерухомості та ін.

Уряд країни постійно працює над доланням регіональних диспропорцій в країні, а чеська модель локального розвитку є у багатьох випадках є показовою для всіх постсоціалістичних країн.

Трансформації регіональних галузевих ринків Чехії, які є визначальними для її розвиненого стану і перспективного розвитку умовно об'єднаємо у групи:

1) диверсифікація виробництва, створення сприятливих умов для підприємств, постачання професійних та ефективних послуг, що супроводжувалось зміною існуючого економічного укладу, формування нових галузевих ринків та ліквідацією старих підприємств;

2) концентрація у регіонах суб'єктів нових (чи оновлених) ринків та їх інфраструктури: інвестиційні та пенсійні фонди, кластерні підприємницькі та освітні ініціативи;

3) зменшення питомої ваги торгівлі зі східноєвропейськими країнами у зовнішньоторговельному обороті Чехії майже з 70 % до менш як 20 % змусило впровадити ринкові реформи спрямовані на:

- активізацію розвитку галузевих ринків через заохочення діяльності їх суб'єктів лояльними умовами з боку держави;

- зміну товарної структури зовнішньої торгівлі;

- лібералізацію зовнішньоекономічної діяльності;

- перехід до взаємних розрахунків у вільноконвертованій валюті;

4) реформування галузей економіки та формування нових регіональних пріоритетів галузевих ринків з метою виявлення найбільш перспективних з точки зору розвитку експортних відносин із країнами ЄС. На цій основі активізовано інвестиції у машинобудівну галузь, металообробку, виробництво скла, хімічну промисловість, малі і середні підприємства;

5) трансформація зовнішньоторговельної політики: якщо у 2006 р. 84% зовнішньої торгівлі припадало на країни з ринковою економікою, зокрема 77% – на країни ЄС; країни СНД – 5,9%, зокрема на Російську Федерацію – 4%; країни, що розвиваються – 4,4%, країни з перехідною економікою – 1,8%, то нині країна демонструє очевидну європейську спрямованість зовнішньої торгівлі (Німеччина – 31,7% загального експорту Чехії, Словаччина – 8,4%, Польщу – 5,7%, Франція – 5,6%, Австрія – 5,1%) [29].

Польща є найбільшою державою серед нових членів ЄС як за кількістю населення, так і за виробленим сумарним ВВП. За індексом освіти (0,95 із 1 максимально можливих) країна перебуває на рівні Швейцарії, поступаючись лише країнам-лідерам європейської економіки. У світових технологічних рейтингах Польщу відносять до групи потенційних лідерів [21].

За розрахунками індексів конкурентоспроможності національної економіки та мікроекономічним індексом конкурентоспроможності Польща поступається багатьом країнам – новим членам ЄС. Ключовим моментом реформування економіки був процес приватизації галузевих підприємств, реалізований за методами: прямим, непрямим та методом ліквідації збиткових підприємств [7,8,9,29]. Проведені у 90-ті рр. реформи, у тому числі приватизаційні, призвели до того, що зараз більш як 70% ВВП виробляється у приватному секторі регіонів, хоча існує досить складна проблема реструктуризації багатьох об'єктів галузі важкої промисловості, які ще й зараз перебувають у держвласності [22]. Разом з цим в ході кризи польська економіка була єдиною в ЄС, де спостерігалось хоча і невелике, але зростання ВВП (1,7%), у 2011 р. воно вже склало 3,8%, у 2012 р. – 4,2%, у 2013 р. – 4% [22]. Швидкому економічному зростанню і розвитку галузевої економіки локальних рівнів сприяє внутрішнє споживання, яке зростає четвертий рік поспіль. Польща порівняно з іншими країнами Центрально-Східної Європи – це великий споживчий ринок, що налічує 38 млн. осіб. Якщо в Угорщині та Чехії експорт складає 80% ВВП, то в Польщі тільки 40%. Це означає, що Польща значно меншою мірою залежить від зниження темпів зростання експорту. У 2010 р. споживання збільшилося на 2,0%, у 2011 р. на 3,3%, у 2012 р. на 3,2%, у 2013 р. – на 3,6%.

Створюються кращі умови для активної підприємницької діяльності у регіонах. З 1 липня 2011 р. введено новий порядок реєстрації створюваних підприємств в усіх галузевих ринках. Протягом першого ж місяця по Інтернету було зареєстровано 11 тис. фірм, і 10 тис. відразу ж почали свою діяльність.

Більшість банків в Польщі – 70% з них знаходяться в руках іноземців, мають сильну депозитну базу і тим самим меншою мірою залежать від зовнішнього фінансування, ніж багато інших фінансових установ в Центральній та Східній Європі.

Отже, в останні роки на тлі економічного зростання і широкого припливу іноземних інвестицій в економіку країни, польські галузеві ринки демонструють вражаючу динаміку розвитку, яка відповідним чином відображається у основних макропоказниках (табл. 2) [16, 20].

Таблиця 2

Динаміка основних макропоказників Польщі у 2000-2013 рр., поточні ціни, млрд. дол.

Рік	ВВП	Національний дохід	Чистий внутрішній продукт
2000	171,7	173,3	152,2
2010	476,7	458,9	419,8
2013	525,9	506,7	467,2

Основними заходами «блискавичного» переходу до ринку були: відмова держави від цінорегулювання та перехід до неокласичної моделі: попит-пропозиція, жорстка бюджетна політика, відмова від багатьох соціальних програм, приборкання інфляції (припинення підвищення заробітної плати, індексації доходів), прийняття закону про банкрутство, відмова уряду від підтримки збиткових галузей і підприємств, швидка приватизація, лібералізація галузевих ринків, валютної системи та зовнішньої торгівлі, стимулювання припливу прямих іноземних інвестицій, відмова від директивного планування та перехід до індикативного.

Позитивним наслідком реформ був насправді швидкий перехід до ринкової економіки, негативним – дуже висока «соціальна ціна» за ринкові реформи, яка мала прояв у стрімкому розширенні населення країни, в результаті 70% населення водночас опинилося за межею бідності.

Основа польської економіки, як і чеської – ринок послуг, його частка у структурі економіки у 2013 р. склала 33%, галузей промисловості – 26%, торгівлі – 22% (рис. 2) [9].

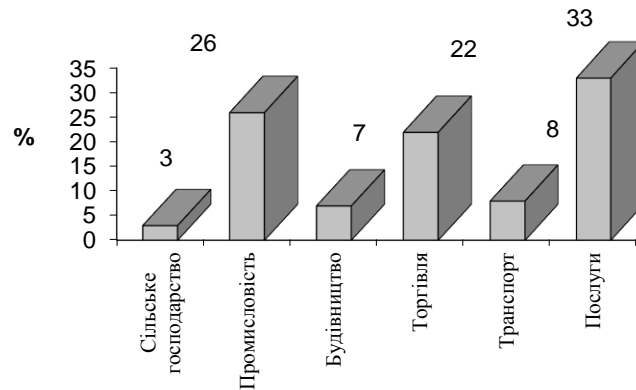

Рис. 2 Галузева структура економіки Польщі у 2013, %

За період 1970-2013 рр. ринок послуг Польщі зріс на 150,4 млрд. дол. або в 27,9 разу до 156 млрд. дол.; зміна відбулася на 1 млрд. дол. за рахунок збільшення чисельності населення Польщі на 5,8 млн. осіб, а також на 149,4 млрд. дол. за рахунок збільшення показника послуг на душу населення в Польщі на 3,9 тис. доларів. або в 23,6 разу до 4,08 тис. дол., середньорічний приріст послуг на душу населення склав 90,9 дол. або 52,6%. Середньорічний приріст вартості послуг у регіонах становив 3,5 млрд. дол. або 62,5%. Їх частка у світі зменшилася на 0,05%, частка у Європі зросла на 0,2%. Найменшим ринок послуг Польщі був у 1970 р. (5,6 млрд. дол.), найбільшим – у 2008 р. (160 млрд. дол.) [15].

Загалом, у досліджуваних та більшості розвинених країн регіональна промисловість, ринок послуг, фінансова діяльність і торгівля є бюджето- і ВВП-утворюючими, ці ж галузі визначають економіку регіону та специфіку ринкового простору територій. У Японії, наприклад, питома вага ринку послуг складає найбільшу частку від ВВП порівняно з іншими, взятими для дослідження країнами – близько 31%, у США – 25%, Німеччині – 21% [24]. Промисловість регіонів досліджуваних країн складає п'яту частину від ВВП (Японія і США), чверть (Німеччина та Польща) чи майже третину (Чехія). Фактично можемо стверджувати, що саме зазначені галузі локальних рівнів досліджуваних країн створюють активні платформи для їх ринкового простору (рис. 3) [12].

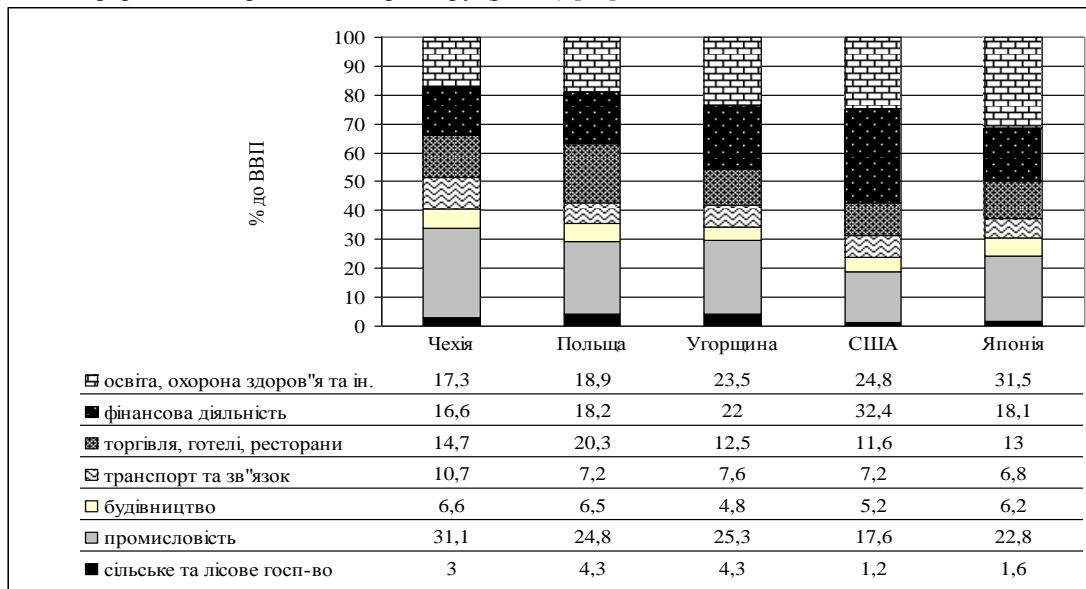

Рис. 3 Формування ВВП окремих країн в розрізі галузевих ринків станом на 2013 р.

Досліджуючи риси економіки на яких будується польський регіональний ринковий простір вимальовується наступна картина. Економічна структура Польщі вирізняється певною консервативністю з її порівняно низькою часткою сектору ринку фінансових послуг і великою питоною вагою малого і середнього бізнесу (близько половини ВВП). Її можна назвати децентралізовано-регіональною із помірним втручанням держави. Консервативним є і банківський ринок, що виражається, зокрема, в обережному випуску і використанні сучасних банківських продуктів. Стійкість польської економіки підтримується обережною поведінкою польських споживачів і підприємців на локальних рівнях. Рівень заборгованості домашніх господарств, а також малого і середнього бізнесу – один з найнижчих в Європі.

Польська промисловість дуже диверсифікована і географічно досить рівномірно розміщена, хоч існують райони значної концентрації підприємств її провідних галузей. Провідними є галузі, що виробляють продукти харчування, текстиль, вугілля, машини і обладнання [7].

Зауважимо, що певні особливості, які «ускладнюють життя» Польщі стосуються промислового виробництва. Незважаючи на те, що останнім часом його структура змінилася, приватизовані польські галузеві підприємства майже не випускають складної наукомісткої продукції, хоча саме цим славилася соціалістична Польща. Крім того, не можна забувати, що Польща має застарілу галузь важкої промисловості. Вугільні шахти, металургійні комбінати, відстала транспортна й енергетична інфраструктура – все це опинилося поза ринковою економікою. Найбільші застарілі польські підприємства залишилися в руках держави [16]. Причому цю проблему Польща намагається вирішити, формуючи галузеві кластери та об'єднуючи підприємства галузі в холдинги або концерни. Структура виготовленої продукції залишається такою ж самою, лише змінюється механізм управління [7,9,17].

Особливістю регіональної ринкової політики є її фактично повна автономія. Сеймик, демократично обраний (з повітів) регіональний парламент, який очолює голова, займається плануванням регіональної політики та розробляє стратегії регіонального розвитку. Уряд воєводства є виконавчим органом регіонального рівня, який очолює маршал. Серед обов'язків маршала є представлення регіону у зовнішніх зв'язках.

У регіоні є також представник центрального уряду – воєвода (губернатор воєводства), виступає в ролі наглядача за регіональною політикою з юридичної точки зору, спостерігає за діяльністю сеймику та контролює інші регіональні установи.

Загальні цілі регіональної політики, передбачені у законі, прийнятому 14 липня 2000 р. про правила підтримки регіонального розвитку передбачають [22]:

- розвиток окремих територій країни;
- підвищення рівня життя населення регіону;
- забезпечення конкурентоспроможності галузевих ринків регіонів;
- зменшення диспропорцій у розвитку регіонів;
- надання всім громадянам рівних можливостей розвитку;
- ліквідацію відсталості найменш розвинених регіонів.

Фінансова підтримка регіональної промисловості, галузі сільського господарства, ринку послуг та ін. елементів галузевих ринків може здійснюватися і з державного бюджету. Для того, щоб отримати фінансування з державного бюджету, уряд воєводства подає заявку на виділення коштів, зазначаючи цілі та завдання, яких стосуватиметься підтримка, а також джерела та обсяги фінансування цих завдань, очікувані результати та інституційну основу. Після переговорів із центральним урядом підписується контракт воєводства, який має бути затверджений Радою міністрів і регіональним парламентом (сеймиком).

Після вступу Польщі до ЄС трансформації регіональних галузевих ринків можна звести до кількох блоків:

1) реформування структури інвестицій (до вступу до ЄС відбулося значне зростання обсягів прямих іноземних інвестицій. Раніше Польща інвестувала в сусідні країни – Україну, Російську Федерацію, Чехію, після вступу – в розвинені країни ЄС), що стимулювало їх стрімкий розвиток;

2) переорієнтація на пріоритетність регіональної складової, зокрема галузевих ринків у розвиткові ринкових відносин, що було підкріплено по-перше, відповідною політикою державної і місцевої влади, по-друге – вливанням у території інвестицій та ефективного використання інтеграційних переваг після вступу до ЄС. Крім того, були ще багатомільярдні субсидії зі структурних фондів та Фонду згуртування, що надходили в країну в 2004-2006 рр. і які, якщо в цілому не ліквідували відставання, проте значно зменшили відстань між лідерами та аутсайдерами;

3) диверсифікація зовнішньої політики через диспропорційність у розвитку територій та високий рівень безробіття (у 2011 р. – 12%, у 2012 р. – 13%, у 2013 р. – 14,4%) [25].

Незважаючи на ці позитивні для країни трансформації, значна регіональна диференціація залишилася і рівень безробіття та доходів по країні і досі є різним.

Ринковий простір територій в Угорщині сформувався внаслідок економічної моделі «градуалізму», заснованої на поступових соціально-економічних перетвореннях. Основною відмінністю цієї моделі від «шокової терапії» була етапність у здійсненні ринкових реформ та забезпечення мінімальних соціальних стандартів. Регулювання цін на товари «соціальної групи» здійснювалось державою, як і обмінні курси національної валюти, а саме – за допомогою монетарних та немонетарних заходів. Масовий процес приватизації галузевих підприємств здійснювався із особливою увагою до малих та середніх підприємств і фактично мав три відповідних етапи. Особливо цікавою була політика уряду щодо заробітної плати, що змінювалась на різних етапах градуалістської моделі: її зростання то обмежувалося, то лібералізувалося для того щоб не втратити контроль над процесом і не допустити різкого дисбалансу між доходами різних верств населення.

Власне, прикладом реалізації градуалістської моделі була не лише Угорщина, але й Чехія, Словаччина, Словенія, Естонія, Латвія та Литва, які використовували елементи еволюційності у трансформації своєї економіки та галузевих ринків до ринкового середовища.

На формування ринкового простору та ефективних галузевих ринків локальних рівнів Угорщини вплинуло домінування соціальної складової в бюджеті, що створило так звану «пенсійну бомбу» уповільненої дії. Приватизація пенсійних фондів та необхідність перерозподілу фінансування дефіцитів у майбутньому, в якому передбачалось активне старіння нації, спричинили хронічний дефіцит бюджету, що також був пов'язаний з великим тягарем соціальної сфери. В результаті, Угорщині не вдалося уникнути значних регіональних диспропорцій, що не сформувало ефективного регіонального ринкового простору та рівних по інтенсивності зв'язків між елементами і галузевими ринками. Разом з цим, незважаючи на певні економічні складнощі у процесах трансформацій та досягненні гармонійного розвитку локальних рівнів, основні макропоказники Угорської республіки демонструють у 2000-2013 рр. значний приріст (табл. 3) [18].

Таблиця 3

Динаміка основних макропоказників Угорщини у 2000-2013 рр., поточні ціни, млрд. дол.

Рік	ВВП	Національний дохід	Чистий внутрішній продукт
2000	46,4	44,1	39,5
2010	127,5	121,5	107,6
2013	130	123,2	109,1

За досліджуваній період основні показники, які характеризують позиції країни зростають, причому це зростання – майже в три рази за доволі короткий проміжок часу. Основні показники економіки сформовані за рахунок правильної регіональної політики та програм, спрямованих на європейські стандарти. Якщо розглянути структуру угорської економіки, то вона, власне, повторює картину розглянутих вище країн. А саме: найбільшу частку у цій структурі складає ринок послуг – 42% та галузі промисловості – 26%, з великим відривом далі слідує торгівля (12%) і ринок транспорту (11%), причому останній свої позиції тримає переважно за рахунок правильно побудованої зовнішньоторговельної політики (рис. 4) [18,20].

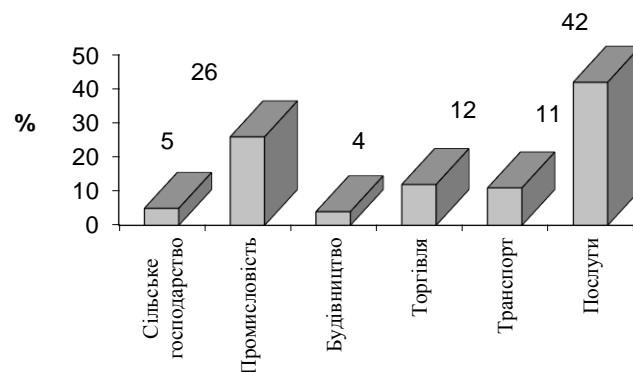

Рис. 4 Структура економіки Угорщини у 2013 р., %

За структурою ВВП Угорщина може вважатися типовою постіндустріальною країною, у якій питома вага сервісних галузей перевищує 60 % (2013 р.). Частка приватного сектора в структурі цього показника досягла 85 % і, з огляду на європейські тенденції, швидше за все не буде підвищуватися у майбутньому. Наступною особливістю Угорщини є те, що вона має високу концентрацію капіталу, а відтак і ділової активності у своїй столиці, завдяки чому дуже розвинений ринок капіталів та банківських кредитів, а також страховий ринок. Понад 40 комерційних банків та 20 страхових компаній базуються в Будапешті, у тому числі найбільша фінансова установа – OTP Bank. Модель територіальній автономії зосереджена на розвиткові регіональних галузевих ринків. Цей розвиток передбачає, зокрема, різні підходи до фінансової допомоги малому і середньому бізнесу галузевих ринків як індикаторів її розвитку та основі інвестиційних, інноваційних та управлінських зв'язків [15,18,21,22].

Ринковий простір Угорщини базується на локальних рівнях, які регулюються муніципальною владою та округами. Деякі важливі регіональні елементи фінансуються виключно з місцевих коштів (освіта, медицина, соціальне забезпечення, комунальне господарство та спорт). Особлива увага приділена, як і у чеській моделі малим і середнім підприємствам, а також галузевим ринкам. Вони усіляко підтримуються місцевими фінансовими інститутами та іноземними інвесторами. Взагалі, угорська модель має спільні риси із чеською і польською. Ці риси є визначаючими для формування

«скелету» регіонального ринкового простору цих країн. Не можна не згадати про кластерні галузеві ініціативи Угорщини, яка доволі рано усвідомила їх привабливість для територіальної економіки. Як свідчить статистика, в Угорщині вже до 2003 р. була створена система із 150 кластерів у наступних ринках та сферах: будівництво, текстильне виробництво, термальні води, оптична техніка, автомобілебудування, деревообробка, харчова продукція, електроніка та ін. В Угорщині також функціонують 75 промислових парків, які об'єднують 556 компаній з кількістю працівників – 60 тис. осіб [14].

Сформулюємо причини трансформацій угорської економіки до і після вступу держави до ЄС. Так, з метою виконання взятих перед ЄС зобов'язань, в Угорській республіці було розроблено дві програми:

- Програма гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС;
- Широкомасштабна національна програма інтеграції.

При визначенні параметрів завдань, обсягів і термінів виконання програм були враховані всі вимоги ЄС до Угорщини, а також здатність країни та її регіонального ринкового середовища, з урахуванням фінансової підтримки з боку ЄС, щодо їх реалізації. Програми були націлені на забезпечення відповідності політичної системи країни, системи юриспруденції та економіки країни «копенгагенським» критеріям. *Трансформації регіональних галузевих ринків Угорщини*, загалом, викликані реалізацією цих програм і за своєю суттю такі:

1) створення діючої на ринкових засадах, конкурентоспроможної економічної народногосподарської системи. Це завдання було пов'язано не тільки з намаганням країни до повномасштабної інтеграції в ЄС. У першу чергу воно впливало зі зміни суспільно-політичної системи та потребою інтеграції у світову економіку. Важливим елементом цього процесу стала регіональна галузева приватизація, яка виявила нежиттєздатність великих підприємств стратегічного значення. В результаті зменшився ВВП держави, зросло безробіття (нині це 5-6%), виникли депресивні території;

2) реформування та реструктуризація економічної системи, що супроводжувалось суттєвими корективами географічного розміщення галузевих виробництв і призвело до регіонального дисбалансу трудових ресурсів та поглиблення депресивності окремих територій. Створилася парадоксальна ситуація – гостра недостача робочої сили у західних регіонах, що покривається робітниками з сусідньої Словаччини, і безробіття до 20 % у східних [28];

3) трансформації у системі освіти, у контексті підготовки кадрів для сучасних потреб економіки. Цей блок завдань досі не вирішений у повному обсязі і трансформаційні процеси тривають;

4) впровадження специфічних правил ринкового регулювання аграрної галузі ЄС та реформування всіх інституцій управління. Трансформації існуючої структури та кваліфікації кадрів з метою забезпечення ідентичності відповідним структурам Європейської комісії; паралельне створення спеціальних структур, для вирішення питань європейських конкурсів, фінансових виплат, контролю за реалізацією проектів; виділення структур для інформування виробників аграрного ринку, організації навчання та підготовки спеціалістів.

Висновки і пропозиції. Загалом зазначимо, ринковий простір досліджуваних країн був сформований під впливом трансформаційних процесів, які торкалися, насамперед, галузей економіки і галузевих ринків. Частина цих процесів стимулювалася державою і місцевою владою, а частина ні. Та, друга частина була викликана більш потужними чинниками (наприклад, світовими, загальнодержавною політикою), аніж ті, на які країни змогли відреагувати. Тому для розвитку галузевих ринків регіонального ринкового простору України наголошуємо на необхідності формування системи управлінських заходів, спрямованих на галузеві ринкові трансформації з метою спрямувати їх дію і наслідки у корисному для регіонів напрямку.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Шульга Х. Економічний розвиток Чеської Республіки в контексті інтеграції до Європейського Союзу // Регіональна економіка. 2002. - №2. – С. 194-201.
2. Юрківський В.М. Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни. – К.: Либідь, 2000. – 416 с.
3. Матеріали сайту: www.czso.cz - Чеський комітет статистики.
4. Матеріали сайту: www.komora.cz - Економічна палата ЧР.
5. Матеріали сайту: www.ohkbrno.cz - Економічна палата в Брно.
6. Матеріали сайту: www.spcr.cz - Спілка промисловості й транспорту ЧР.
7. Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку: Євроінтеграційний аспект: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 544 с.
8. Неклеса О. Реконфігурація сучасного світу / О. Неклеса // Економіка : виклики глобалізації та Україна [Під заг. Ред. А. П. Гальчинського, С. В. Львовичкіна, В. П. Семиноженка]. – К.: [б. в.], 2004. – С.216-243.

9. Ministerstwo Gospodarki [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mg.gov.pl>
10. Ministerstwo-finansow. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mf.gov.pl/ministerstwo-finansow>
11. Матеріали сайту: http://www.be5.biz/makroekonomika/profile/profile_czech.html#dyn1
12. Матеріали сайту: <http://www.be5.biz/makroekonomika/index.html>
13. Державна служба зайнятості. Матеріали сайту: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=262350&cat_id=124867
14. Соколенко С. Ринкова економіка на основі виробничих кластерів. Доповідь. Інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів Національної академії державного управління при Президентові України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ucluster.org/blog/2012/04/rinkova-ekonomika-na-osnovi-virobnichikh-klasteriv/>
15. Всесвітній економічний форум. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.weforum.org
16. Poland, Country Commercial Guide, U.S. Department of State, Washington, 2001.
17. Силенко М.Ф. Регіональний розвиток у транзитивних країнах. Досвід Польщі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2013_05_30_31_kampodilsk/ekonomichnij_blok_doslidzen/regionalnij_rozvitok_u_tranzitivnih_krajinh_dosvid_polshhi/31-1-0-688
18. Макроэкономика Венгрии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.be5.biz/makroekonomika/profile/profile_hungary.html#dyn
19. Макроэкономика США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.be5.biz/makroekonomika/profile/profile_usa.html#dyn
20. Фаминский И.П. Глобализация – новая jakość світової економіки. – М.: Магістр, 2012. – 396 з.
21. Поляков В.В. Світова економіка і відомий міжнародний бізнес. М.: КНОРУС, 2009. – 681 з.
22. Рогов З. навіть еволюція міжнародної фінансової систем // Економіст. – 2011. - №3. – З. 12 – 26.
23. Федорович В.А. США. Держава і економіка. – М.: Міжнародні відносини, 2012. – 384 з.
24. Економіка Польщі. Основні відомості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polska.ru/polska/ekonomika/ekonomika.html>
25. Економіка зарубіжних країн. Особливості економіки Чехії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/105/7356.html>
26. Баришнікова Л.П., Малиненко В.Є. Промисловий комплекс кластерного типу – сучасна форма конкурентоспроможної економіки // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка, 2013, Вип. 6. – С. 42-48
27. Ковальова Ю.М., Алишева Н.В. Практичні приклади функціонування кластерів у світі // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 3. – С. 92-100.
28. Матеріали сайту InterNET The Japan Foundation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.jpjf.go.jp>
29. Миграция А.А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров в странах с переходной экономикой. /А.А.Миграция //Вопросы теории и практики управления. 2011 - №8 - С.17.